

FIKCIÓK KÖZT

A FUNKCIÓ

Ház Kelenvölgyben

Építész:
Makrai
Sándor

Nézet a kert felől. Az északkeleti
homlokzatot eltolható árnyékoló-
táblák fedik a szerényebb ereszki-
nyúlású tető alatt

A tető napellenzőként véd a délnyugati utcafronton

Kelenvölgy géniusza

Kelenvölgy történeti határai keletről Albertfalva, délről Budafok, nyugati irányban Kőérberek, északról pedig az Andor utca és az Egérút. Az elágazó vasút és a Balatonra menő főút által kerített dél-budai városrész lakott településként meglehetősen elszigeteltségben, immár több mint száz éves földrajzi autonómiát élvez, noha közigazgatásilag soha sem volt független. A feljegyzések szerint az első lakóház a mai Kelenvölgy északi részén, régi német néven Scharfeneck (éles kiszögellés) telkein jelent meg 1897-ben. A köznyelvben „Sárfenek”-ként élő helység ekkor még egy 17. században kiosztott szőlőbirtokrendszer része, amely a Rózsavölgyre és a budafoki dűlőkre is kiterjedt. Lakott településsé a szőlő pusztulása után vált, amely néhány év leforgása alatt egy filoxérvészt követően ment végbe a századfordulón. A pánik-szerűen értékesített telkekre nagycsaládosok költöztek, a település három évtized alatt több mint négyezer lelkesé bővült.¹ Az utcahálózat ma is az egykori dűlőutak vonalait őrzi.

A gyors átalakulást az infrastruktúra nem tudta követni. Kelenvölgy sokáig Budafok elhanyagolt IV. kerületé-ként volt ismert, mivel hiányzott a közvilágítás, az elektromos ellátás és a kiépített csatornarendszer. A telekvá-

sárlás konjunktúráját egy a mai Tó utca és Állvány (akkoriban Téglá) utca környékére költöző üzem is felismerte. A Dávid és Fia téglagyár szerény megélhetést kínált a helybelieknek, és hozzájárult az elmaradott környék modernizálásához, azonban még az 1929–33-as nagy gazdasági világválság előtt be kellett zárnia kapuit. Elhagyott épületeit rövidesen lebontották, a bontásból származó építőanyagból pedig újabb lakóházak emelkedtek a gyár helyén.

Nagyjából erre az időre tehető, amikor közadakozásból felépült a Szentháromság katolikus templom (1931) a telek adományozójának nevét viselő Kecskeméti József utcában. Az erőforrások szűkösségével dacolva épült a református imaház (1927) és a – tévesen – Szent Gellért-zarándokhelyként tisztelt Szent Szabina kéttornyú templom is (1934). Utóbbival a 12. századi, kánai benedécs kolostor emlékének is adóztak az építetők, melynek romjai a közelben, a Balatoni út kőérberek kanyarulatánál nyugszanak.² Kelenvölgynek e legnyugatibb részén 2003-ban egy kiterjedt Árpád-kori falu nyomaira bukkantak a régészek, ami bizonyítja, hogy a jól védhető, ugyanakkor előnyös közlekedéssel (római utak) rendelkező területet már a középkorban is lakták.³ Kelenvölgy szelleme tehát közvetlenül az Árpád-korhoz és Szent

1 Sturdi, Miklós: *Kelenvölgy emlékkönyve* (bővített kiadás). Kelenvölgyi Polgárok Köre, Budapest 2015, p. 14 és köv., valamint 116. (ISBN 978-963-06-3487-8).

2 H. Gyürky, Katalin: A kánai apátság régészeti kutatása 1983-89 között. *Budapest Régiségei*, vol. 29. (1992), pp. 225–228. Ld. még uő.: *A Buda melletti kánai apátság feltárása / Die Freilegung der Kánaer Abtei bei Ofen*. Budapest 1996.

3 Terei, György: „Az Árpád-kori Kána falu”, in Benkő Elek – Kovács Gyöngyi (eds.): *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon / Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary*. MTA Régészeti Intézete, Budapest 2010, pp. 81–111.

4 Sturdi, Miklós: *Kelenvölgy emlékkönyve*, id. mű, pp. 52–58.

5 Charles-Édouard Jeanneret (Le Corbusier) maga is hasonlóan fogalmazza meg a modern kor tervezőinek szerepét a *Vers une architecture*-ben (Éditions G. Crès et Cie, Párizs 1923), magyarul „Új építészet felé. A szem, amely nem lát”, in Kerékgyártó Béla (ed.): *A mérhető és a mérhetetlen. Építészeti írások a huszadik századból* (második, bővített kiadás). Typotex, Budapest 2004, pp. 31–42, különösen 41.

6 Mindezeket egy kötetben tárgyalja a *Családi házak c.* kiadvány, amit tavalyelőtt adott közre Perényi Tamás és a BME Lakóépülettervezési Tanszékének munkaközössége – utóbbinak Makrai Sándor is tagja. Perényi, Tamás (ed.): *Családi házak / Family Houses*. BME Lakóépülettervezési Tanszék, Budapest 2015. (ISBN 978-963-313-014-8).

7 Rowe, Colin – Slutzky, Robert: *Transparency. Literal and Phenomenal. Perspecta*, vol. 8 (1963), pp. 45–54. Ebből részletet közöl magyarul Moravánszky Ákos – M. Gyöngyi Katalin (eds.): *A tér. Kritikai antológia*. Terc, Budapest 2007, pp. 179–191.

8 Vö. Katona, Vilmos: Genius Loci a kortárs szakrális építészetben. *Építés – Építészettudomány*, vol. 38, no. 3–4, pp. 376–378. DOI: 10.1556/EpTud.38.2010.3–4.12

9 Baudrillard, Jean: *A tárgyak rendszere* (ford. Albert Sándor). Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1987, p. 43 és köv., valamint pp. 133–135.

10 Mindkettő a Fondation Beyeler rieheni (Bázel, Svájc) múzeumának állandó gyűjteményében látható. Virtuális katalógusban hozzáférhető: <<https://www.fondation-beyeler.ch/en/collection/artist/vita/pablo-picasso>> [utolsó belépés: 2017. április 7.]. A modern és kortárs művészeti gyűjteménynek otthont adó múzeum Renzo Piano tervei alapján épült 1997-ben.

11 Baudrillard, Jean: *A tárgyak rendszere*, id. mű, pp. 76–78.

Kelenvölgy egy 1944-es légifotón. A Tó utca a kép alján középtájt található (Forrás: Fortepan)

A kelenvölgyi Szentháromság templom és környéke 1959-ben. A képen a templom oldalkápolnája, a háttérben az iskola épülete látszik (Forrás: Fortepan)

Az épület völgyre tekintő „arcának” portréja

Modern nyíláskompozíció nyers hatású falfelületen

Az épület homlokzata vállalkozásunk egyfajta ars poeticája, hiszen a burkolat fagyálló útépítési alapnak is kiválóan megfelelő frakcionált anyagból készült. Első ránézésre meghökkentőnek tűnik a kézimunka aprólékosságának üzenete, de a teljesség kedvéért itt jegyeznénk meg a burkolat egyszerűségének jellemzőit is: felrakásához minimális állvány szükséges, miután a durva, rusztikus felület nem kíván teljes idejű épületállványozást. A fagyálló zúzottkő négyzetméterre vetített ára építőipari alapanyagként kifejezetten alacsony, a ragasztóágyazat vastagsága sem haladja meg az 1–1,50 centimétert. Építés közben vagy a már elkészült burkolaton pedig maradandó nyomok nélkül javíthatók a hibák. A homlokzathoz kifejezetten jól illenek az éles vonalak és a kontrasztos felületek. Ilyenek itt és más megvalósult épületen a kőkeretezett nyílászárók, valamint a mozgatható árnyékoló panelek.

Sohodóczy Zoltán, Pro Perfect Kft. (kivitelező)

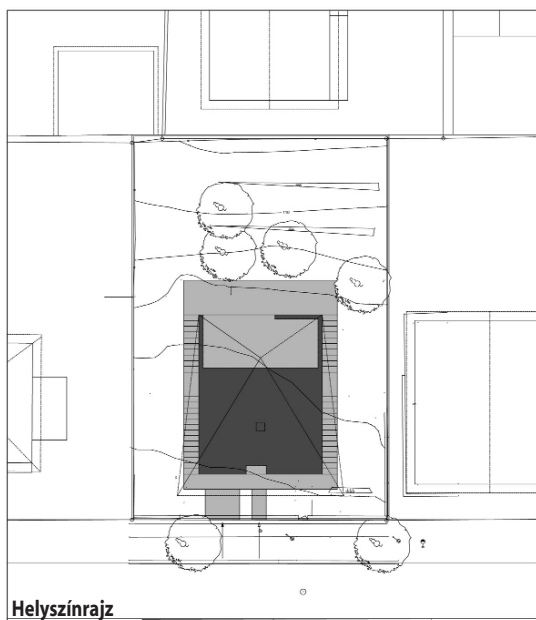
Gellérthez, közvetlen előzményként a szőlőhöz és a téglagyártáshoz, a jelenben pedig a vasúthoz és a budapesti urbanizációhoz kötődik szervesen.

Hipotetikus folytonosság

Ha egy tervezőt a település génusza foglalkoztatja, akkor megpróbál a hely történetéből, az ott fellelt formakincsből, az épületek karakteréből táplálkozni és illedelmesen alkalmazkodni a kialakult szokásokhoz. A fiatal Kelenvölgyre azonban épp az elszakadás, a valamivé válás, a túlfeszített fejlődési tempó és az ebből származó útkereső következetlenség a jellemző, ami vegyes, mármár karakterszegény összképében mutatkozik meg. A településrészt két-három szakrális központ és az úthálózat köti össze a régmúlttal, de az előbbieket történeti folytonossága hipotetikus⁴ utóbbit pedig – főként a volt téglagyár környékén – többszörösen felülírták a változó használatból következő rétegek. Mindezekkel együtt Kelenvölgy topográfiai jól megfogható egység, amit első sorban viszonylagos elszigeteltségének köszönhet.

Az oldalkert mentén látványosan megmutatkozik a tető trapéz alakú vonalvezetése

Helyszínrajz

dig kiépíthetik a plebs individualizmusát megkérdőjelező arisztokratikus kánon új védvonalait.⁵ A múlt században jogosan filozófiává és költészetté emelt érzelmi azonosulás a helyel itt okafogyott vált, elegánsabb választásnak tűnik a modern.

A budai II. kerület Napraforgó utcai házai, köztük Vágó Lászlóé (1930), Kozma Lajos Havas-villája (1931), Molnár Farkas, Fischer József munkái, de még Málnai Béla novecentós jegyeket viselő Mende-villája is az Orló utcában (1931) megfelelőbb válaszok lennének a hely aktuális kihívására, mint Balázs Mihály, Turányi Gábor, U. Nagy Gábor vagy Kalmár-Zsuffa anyagszerető megoldásai, esetleg Turi Attila pilisszentlászlói nyaralója (2000), noha utóbbiakhoz időutazásra sem lenne szükség.⁶ Ebből kiindulva érthetjük meg Makrai Sándor házának attitűdjét is, mely modern szabályrendszerét útálgazás-jelző táblaként állítja Kelenvölgybe.

Az egykori gyártelep közepén ma a Kéktó tér található, ami nevével ellentétben se nem kék, se nem tér. Hovatovább, a posztindusztriális tó jelenségét egy horgászszövetség sajátította ki. Magas kerítésein pirosanak a tiltótáblák, a klubtagoktól távol tartva a telep többi lakóját, akik itt nemkívánatosnak érezhetik magukat. Kelenvölgy posztmodern képe, mely a közösség évszázados társzerzőségére épült, e gesztussal megdőlni látszik. Nem meglepő, ha a Tó utca északi, emelkedő szakaszán olyan rezidenciákat találunk, melyek a lenti eseményektől félrevontan egy új igényesség jegyeit kezdik viselni. Tulajdonosaiknak nem lehet ezt felróni, a tervezők pe-

Modern maszok

A nemzetközi modern építészet két nagy ága, az ipari-konstruktivista és a festői-kubista ihletésű (melynek fő pólusait Ludwig Mies van der Rohe és Le Corbusier képviseli) egyként a transzparenciát tűzte zászlójára, csak az egyik vizuális, míg a másik konceptuális értelemben.⁷ Előbbi az átláthatóság és nyíltság protestáns ideáját hozta magával németországi bölcsőjéből, utóbbi a latin látásmódból illuzionizmust, agyafúrtságot és némi nehézkedést örökölt. Ez nem veszi a szívére, ha az épületek belső tereit nem követi a homlokzat külső tagolása, vagy ha kétségeink támadnak a használhatóságot illetően: a

Az épület passzív ház tulajdonságokkal bír. A kemény, fehér (fény- és hővisszaverő) zúzalékkő burkolata alatt vastag hőszigetelés és nehéz, nagy hőtehetetlenségű falszerkezet található. A vasbeton födémek tovább segítik a hőingadozás csillapítását. Az alacsonyhajlású, magas reflexiójú, fémlemez burkolatú tetőszerkezet belseje üres padlást rejt. A „kalap” déli irányban erősen túlnyújtott. Északi irányban ez a kiállítás nullára csökken. Nyáron, amikor a nap magas pályán fut, ez az árnyékolási geometria hatékony hővédelmet nyújt. Az ellentétes (napsütötte és árnyékos) oldalfalak erősen különbözőképpen melegednek. A hőmérséklet különbség 20 fok is lehet, ami kényszerített légáramlást indukál, a kiülő tetőfelületek alján erősen perforált légáteresztő felületeken keresztül, így biztosítva a tető átszellőzését. Az eltolható (a külső falaktól kissé eltartott) spaletták a sötétítésen kívül szintén az árnyékolást szolgálják, így klímaberendezésre nincs szükség. A téli, kis szögben érkező nap sugárzásból származó hőnyereség viszont a nap alacsony járása miatt a tető alatt is biztosított a felső szinten. A háromrétegű, hőhídmentes ablakok a vastag falhőszigetelő réteggel együtt a téli hővesztéget minimalizálják.

A tömeg mindnégy élének folytonosságát saroknyílások szakítják meg (belső kép)

Szimmetrikusan szerkesztett utcai bejárat kiegészítő árnyékolóval

ház csupa rejtély és kétértelműség, még ha világos terekkel és pillérvázzal rendelkezik is. Ilyen Le Corbusier Stein-villája a Párizs melletti Garches-ben (1927), amely palladiánus tömege és osztott ablakai mögött ellentmondásosan tágas, nyitott enteriőrt rejt. Corbusier anyaghasználata, a *béton brut* abba az időbe nyúlik vissza, amikor az ember még sziklába vájt terekben⁹ lakozott:

elnagyoltsága és léptéktelensége messziről feltűnik, és tükrözi a törekvést, hogy mindennek egyazon alapja, homogén matériája legyen.⁹

E kényszeres egységesítésnek, amit a latin gondolkodás plántált a modernizmusba, elengedhetetlen velejárója a fal és a nehézkedés. Ezért kérdőjelezhette meg Le Corbusier a saját maga által felállított Öt pont elveit

A lépcsőt keskeny nyílás illuminálja

Az étkező, nappali és galéria egybenyitott terét fehérre meszelt nyers felületek keretezik

Stílusos és zavartalan munkahely a föld alatt

Ronchamp-ban, vagy Ahmedabad villáinál (Sarabhai, 1951–55 és Shodhan, 1951–56), ahol a vastag, monolitikus falak újra kulcsszerepet játszanak. Mint Picasso és Fernand Léger kompozícióiban, Corbusier csendéleteiben is vetélkednek egymással a különböző, de azonos érvényű nézőpontok a síkon, amely a tér egyszerre több perspektíváját sűríti magába. A torz tárgyak és kubista portrék azzal a kompakt látásmóddal függenek össze, mely által a dolgok felmérésének időtartamát és a felmért síkterületek sokaságát egyetlen pillanat projekciójába tömöríti az alkotó. Ez a belső dinamizmus ellenszégül olykor még a festővászonnak is, és montázsként (Femme au chapeau, 1961) vagy hajtogatással (Petite femme aux bras écartés, 1961) fejlődik tovább.¹⁰

A kelenvölgyi ház eredeti koncepcióvázlata is egy ilyen modern hajtogatott maszk, amely Janus-arcként két irányba tekint. Homlokzatán a sávablakok, vastag falán a lőrések, a sarkokon átforduló nyílások és kiharapások Corbusier-illúziót teremtenek. Minden oldalra odaképzelt egy-egy Picasso-portré is. Hogy mennyire hiteles ez az illúzió, azt a fal anyaga dönti el – feltéve,

Az alagsori irodába angoloknál át érkezik a fény

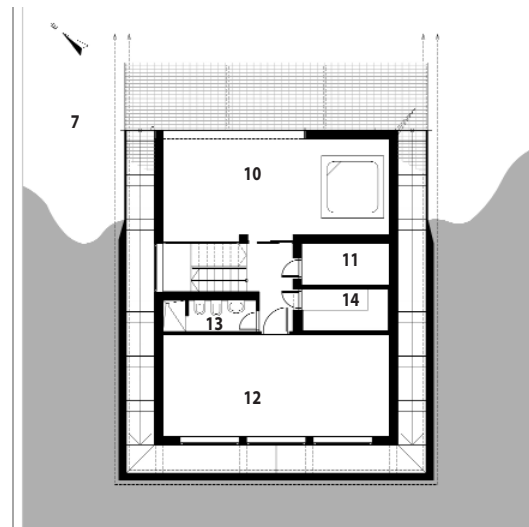
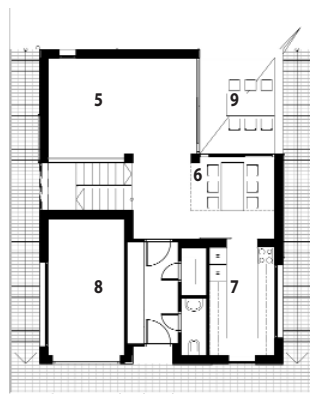
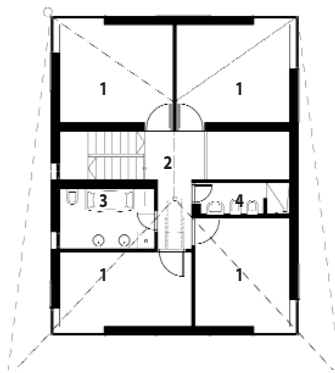
A ház szerkesztettsége kimagasló. Az alsó és középső szinten található fedett-nyitott, árnyékolóval zárható terek többféle használatot is megengednek. Az utcai (nyugati tájolású) homlokzatra érdemes szintenként is kitérni:

Az utcai bejáratnál eltolható árnyékolóval kialakított előszélfogó tovább védi az épület nyugati homlokzatát a nyári felmelegedéstől, télen pedig előretolt pajzsként óvja a bejárat mélyen üvegezett ajtaját. Ugyanezen a nyugati oldalon a délutáni napsugarak az angolokna vízszintes járőrácán át bevilágítják az alsorsori helyiséget is. A falon kirajzolódó sűrűfény olyan, mintha Koltai Lajos egyik filmjében járnánk. A nagyvonalúan, de messze nem öncélúan előrehúzott tető az emeleti szobáknál kiválóan betölti a tőle elvárt árnyékolási funkciót. Az utcai árnyékolók behúzásával a nyár igen meleg heteiben klíma alkalmazása nélkül is csökkenthető a szobák hőmérséklete.

Sohodóczy Zoltán, tulajdonos

hogyan van értelme egy szimulákrum valóságosságát meghatározni.

A fal jelenléte erős, még ha szokatlan is. Elsőre az 1970-es évek panelházainak nyers homlokzatára emlékeztet, de az adalékkó karakteresebb, a szürke ágyazat pedig világosabb, mint azoknál. A durva felület törmelék mészko adja, amely egy titkos recept alapján előállított, rabcolt kötőanyaggal rögzül a teherhordó fal hőszigetelésére. Az eredmény egy természetes konglomerátumból készült fal érzetét kelti, noha a tényleges vasbeton teherhordó szerkezet arasznyi mélyen rejtőzik. Utóbbi a belső tér fal- és földémsíkjain is tapintható a festés alatt. Amíg tehát – összevetésünkkel maradván –

Alaprajzok

Emelet

1. Szoba / 2. Galéria / 3. Fürdő / 4. Mosdó

Földszint

5. Nappali / 6. Étkező / 7. Konyha

8. Garázs / 9. Lodzsa

Pinceszint

10. Fitneszterem jakuzzival

11. Szauna / 12. Iroda / 13. Fürdő

14. Háztartási helyiség

Corbusier Shodhan-villájának falazata a maga elemi erejével hord és saját hamisítatlan matériájával takar, addig a kelenvölgyi Sohodóczy-villa tértárainál a statikai erő és a külsőn egymástól elválasztott, bár egymásra utalt és egymásra utaló rész-entitás. Mindennek magyarázata az éghajlatban és az energiahatékonyság egyre fokozódó szigetelőanyag-szükségletében keresendő. Ha más tekintetben nemzetközi, ennyiben bizony helyi és regionális alkotás Makrai Sándor terve.

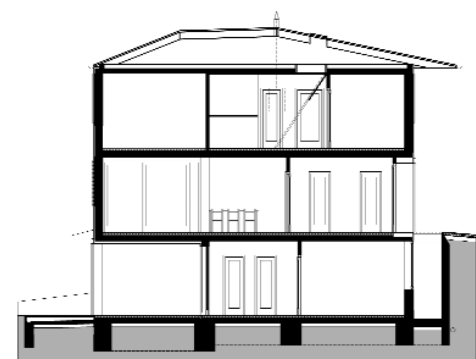
Használati érték

Az egykori szőlősdombok génusza és a hozzátársult latin életérzés egy toszkán nyaralóban is testet ölthetett volna. Mint tudatalatti motivációnak, ennek nyomai is kimutathatóak a ház reneszánsz arányain, hármas vertikális tagolásán és túlnyújtott ereszpárkányán. Az erődszerű megjelenés, a kompakt szerkesztés és az árnyékhattással rendelkező tömeg-áttörések ugyancsak latin dialektusra utalnak a beszélt építészeti nyelvben. Az egyszerű tömeg energetikai előnyökkel is jár, hiszen – a minimális lehűlő felület elvén – télen bent tartja a hőt az épületben. A takarékosági szempontot viszi tovább a kert is a maga teraszos, geometrikus rendjével, minden négyzetméter okos átgondolásával.

Az épület a telek délnyugati kapujától az északkeleti végéig egy egész szintet nő. A középre került reprezentatív bejáraton kívül oldalt, egy félemeletre színtezett ajtót át is bejuthatunk a lépcsőházba. Az alsó szint a terrasszal egyesíthető egy sínen gördülő kapu eltolásával. Utóbbi megoldást Makrai a ház minden nyílászáróján végigvitte: a hőszigetelő üvegeket azoktól függetlenül kezelhető árnyékolók védik, szemhéjként fedve a sarkokon kikacsintó ablakszemeket. Az épületnek mind a négy függőleges éle megszakad, hogy a szerkezet ne akadályozza a kilátást, amely – ha az albertfalvai panelházsor limesét nem vesszük figyelembe – valóban megéri a statikai bravúrt.

A ház hossz tengelyére szimmetrikus, trapéz alakban körbefutó esz sz formáját nehezen lehetne csupán esztétikai okokkal magyarázni. Akárcsak a nyílások táblás ár-

Hosszmetszet

nyékolóinak, a szokatlan tetőkinyúlásoknak is komfort-értékük van. A jobban benapozott utcai homlokzatot szélesebb karima fedi, hogy kivédje a déli sugarakat, míg a lejtő felőli részen, ahol felhevülésre nem kell számítani, a tető kinyúlása minimálisra csökken. A természetes klimatizáció szempontjából jelentős az eresz perforációja is, amely révén az épület napsütötte oldalán felszálló melegebb levegő a tetőn át a hűvösebb oldal felé távozik, így állandó légmozgás biztosítja a szerkezet átszellőzését.

Az enteriőr a galéria és az egymásba nyitott terek esz- közével minden irányban meghaladja az alapterület által kínált lehetőségeket. A nappali felfelé is terjeszkedik, horizontálisan a konyha és az északi oldal nagy lodzsája gyarapítja. A használathoz alkalmazkodik a konyha sávablaka is, mely védett kitekintést ad az utcára és kellő megvilágítást a készülő ételnek. A kölcsönös átláthatóságra tervezett helyiségek egy nyitott családmodellt képeznek le, amely egy központi tér köré rendeződik. Bár nem része ennek hagyományos családi tűzhely, a terek közös metszetébe helyezett étkezőasztal pótolja a hiányt. Még a privátabb hálók sem elszigeteltek: a lakók bármikor lepillanthatnak a galériáról a nappalira.

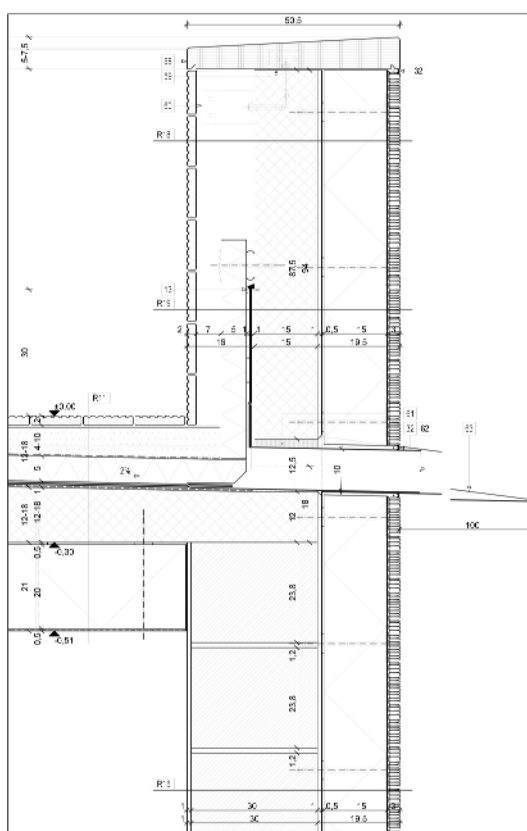
Egyedül a pincszint működik a belső rendszertől viszonylag elkülönülve. Az utcafront felőli végén egy angolnán át bevilágított irodát találunk. A külső zajoktól és látványtól óvott helyiség maga is észrevétlen, így a zavartalan munkavégzésre kiválóan alkalmas. Külön szauna és mosdó is tartozik hozzá, valamint kijárat a műhelybe és az azonos szinten elhelyezett kerti teraszra. Oldalról zavartalanul megközelíthető, közvetlen kertkapcsolattal rendelkezik, összességében tehát alkalmas egy önálló lakrész rendeltetésének betöltésére.

A kelenvölgyi ház tervének modern látásmódja a használati értékben teljesedett ki. A belső terek sokolda-

lúságán és átláthatóságán túlmenően azonban a hely metaforikus értelmezése és az arra adott avantgárd formai válasz esetileg igazolja a posztmodern tervezésméleti tételt: a forma nem a rendeltetés másodlagos következménye, hanem maga is autonóm funkció.¹¹ Egyenrangú társszerző az értékeremtésben.

Katona Vilmos

Külső fal csomóponti részlete

Építész: Makrai Sándor (Ív Stúdió Kft.)

Tervező munkatársak: Takács Gergely és Bicski Viktor

Megbízó: Sohodóczki Zoltán

Statika: Pongor László

Épületgépészet: Lakner László

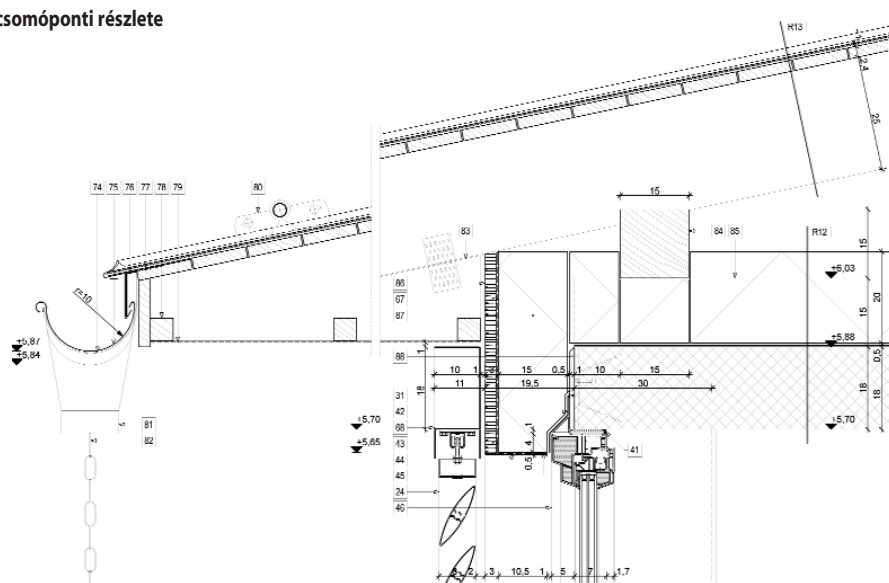
Kivitelező: Sohodóczki Zoltán (Pro Perfect Kft.)

Fotó: Bujnovszky Tamás

Külső fal rétegrendje

- 2,5 cm javított mészhabarcbsba ragasztott, ~25 mm frakciójú dolomit kőburkolat
- 0,5 cm ásványi alapú ragasztóhabarc
- 1 réteg ásványi ragasztóhabarcba ragasztott 4 mm rácsosztású (lyukbőségű), bevonatolt, lúgálló üvegszövet felületerősítő és feszültségkiegyenlítő réteg (1500 N/5 cm húzószilárdsági érték)
- 15 cm EPS 80 termékosztályba tartozó expandált polisztirolhab hőszigetelés
- 1 cm külső oldali légzáró vakolat
- 30 cm kerámiafalazat
- 1 cm belső oldali vakolat glettelés, festés

Tető csomóponti részlete

Tető rétegrendje

- 1 réteg 0,7 mm lemezvastagságú előpatinásított titáncink lemezből készített tömített kettős állókorcokos fémlemez fedés, 53 cm-es korc
- 8 mm szellőztető alátétszőnyeg (rugalmas poliamid-monofilament szövetszerkezet, alsó oldalon kasírozott alátét fólia)
- 2,4 cm impregnált, teljes felületű, láng- és gombamentesített deszkázat gyalulatlan, l. o. légszárzár fenyőből
- 25 cm impregnált, láng- és gombamentesített, élére állított szaruzat